

Vägen till treprocentsekonomin

– en kommentar till långtidsutredningen

Redaktionen har bett mig kommentera 1978 års långtidsutredning [SOU 1978]. Långtidsutredningar (LU) är alltid stora och respektingivande räknestycken och jag skall inte söka föregripa den grundliga genomlysning av utredningsresultaten som det pågående remissförfarandet förhoppningsvis kommer att ge. I det följande redovisas endast några synpunkter och frågetecken som aktualiserats av en snabb genomläsning av utredningen.

Låt mig börja med att kort söka rekapitulera hur jag uppfattat framräkningen av utredningens sk huvudalternativ för den ekonomiska utvecklingen under prognosperioden 1977–83.

Treprocentsekonomin

De ekonomiska långtidsutredningarna utgör viktiga instrument för den långsiktiga politiska planeringen. Deras allmänna syfte kan sägas vara att med olika räknexempel klarlägga de ekonomisk-politiska förutsättningar som måste gälla för att en viss önskad långsiktig ekonomisk utveckling skall kunna realiseras. Uppgiften är med andra ord att skissera ett konsistent och helst inte alltför realistiskt ekonomisk-politiskt framtids-scenario, som har ett lyckligt, eller åtminstone politiskt acceptabelt slut.

Det lyckliga slutet för utredningens huvudalternativ denna gång består i återgång till fullt kapacitetsutnyttjande och till en stabil treprocentig tillväxt för ekonomin som helhet. I starkt förenklad form synes mig alternativets utgångspunkter kunna tecknas som i *figur 1*.

Från och med prognosperiodens slut 1983, skall enligt LU:s huvudalternativ tillväxten i hela ekonomin – i BNP, i investeringar och i produktivitet – kunna hålla sig kring 3%. Eftersom en tredjedel av resursförbrukningen ligger i den offentliga sektorn och denna definitions-mässigt inte får någon produktivetsökning i nationalräkenskapernas mening, kräver detta en tillväxt för industrin – och på sikt därmed troligen även för ex-

porten – med 5%.

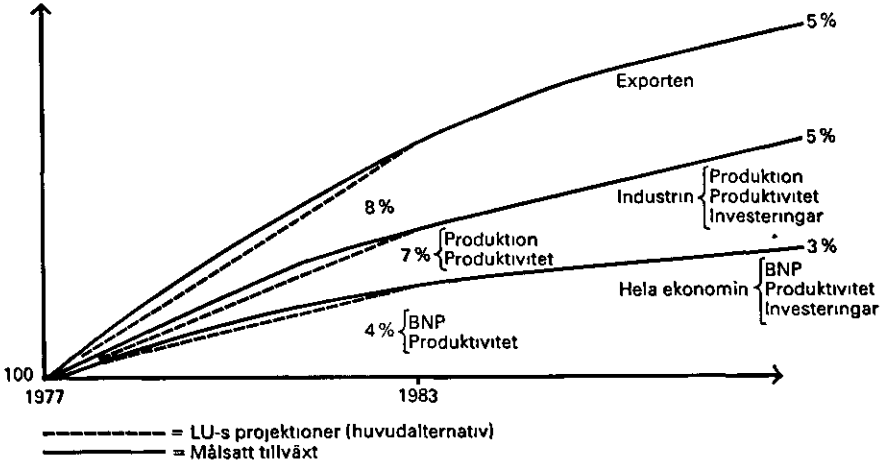
På vägen mot en sådan tillväxt måste vårt kapacitetsutnyttjande förbättras. Om industrins produktivetsreserv beräknas till omkring 12%, vilket motsvarar ett BNP-gap på 4–5% för hela ekonomin, gör en successiv förbättring av kapacitetsutnyttjandet under 5-årsperioden det möjligt att uppnå en genomsnittlig årlig industritillväxt på 7% och en BNP-ökning på 4%. För exporten krävs av flera skäl en snabbare tillväxt. Importen ökar relativt snabbare vid ökat kapacitetsutnyttjande och de ökade utlandsrännorna skall betalas. Trots detta är LU:s målsättning att bytesbalansunderskottet skall ha minskat till 5 miljarder i löpande priser vid prognosperiodens slut. Detta förutsätter en årlig total exportökning med 8%.

Vi vet redan att 1978 blev ett år med svag BNP-tillväxt och sjunkande investeringar. För att realisera LU:s projektion för 1983 krävs därför en ännu snabbare tillväxt under de 5 år som återstår av prognosperioden. Är det sannolikt att dessa förhoppningar infrias?

Exportoffensiven

Exporten utgör tillväxtmotorn i LU:s huvudalternativ. Den förutsätts via fortsatt sänkning av relativpriserna gentemot utlandet kunna växa snabbare än den totala världshandeln. LU:s antagande om exportens tillväxt förefaller mig dock realistiskt. Detta beror inte bara på att jag är tveksam om vi verkligen under början av 80-talet kan skapa ekonomisk-politiska förutsättningar för en fortsatt relativprisförbättring byggd på en i förhållande till utlandet förmånlig lönekostnadsutveckling. Det sammanhänger också med det faktum att världshandelstillväxten även i framtiden kan väntas bli koncentrerad till bearbetade produkter och ske snabbare inom EG än inom resten av världen.

För att LU:s exportprognos skall realiseras krävs för de återstående 5 åren

Volymindex
logskalaFig. 1. Vagen till 3%-ekonomin –
– En rekonstruktion av LU-s huvudalternativ

1978–83 en mycket stark ökning av exportvolym och marknadsandelar för det fåtal branscher inom vilka marknadsförutsättningar för en exportoffensiv kan tänkas föreligga. Det kan exempelvis för verkstadsindustrins del behöva röra sig om genomsnittliga årliga ökningstal av storleksordningen 12–13%.

Eftersom det är sannolikt att vi senare under perioden får känning av tillfälligt vikande utlandskonjunkturer, måste dessutom ökningen under de expansiva åren i början av perioden bli väsentligt större. Efterfrågan på investeringsvaror väntas också stiga särskilt markant under de närmaste åren, vilket i sig självt gynnar svensk exportutveckling. Jag finner det emellertid svårt att tro att det finns förutsättningar, marknadsmässigt eller ifråga om inhemsk kapacitetsutbyggnad och arbetskraftsomflyttning, för en så snabb expansion som den LU angett.

Om man därför anser det realistiskt att något nedjustera LU:s exportantaganden i huvudalternativet, men ändå vill hålla fast vid att kapaciteten skall vara fullt utnyttjad 1983, påverkar det framtidsprojektionen på två sätt. För det första blir det utrymme för en viss ytterligare ökning av konsumtionen, vilket för övrigt torde vara en förutsättning för att åstadkomma den stabilitet och de

långsiktiga överenskommelser på arbetsmarknaden som LU-scenariot utgår ifrån. För det andra kommer förbättringen av bytesbalansen att ske i väsentligt långsammare takt. Det senare medför att likviditetseffekterna av de kvarstående stora statliga budgetunderskotten blir mindre allvarliga.

LU har diskuterat ett likartat alternativ (benämnt alternativ III) men där utgått ifrån att den ytterligare konsumtionsökningen skulle komma att ske på bekostnad av en väsentligt långsammare tillväxt av industriinvesteringarna och därmed ge ett sämre utgångsläge inför den fortsatta utvecklingen på 80-talet. Detta förefaller mig onödigt pessimistiskt. Det är förståeligt om LU av pedagogiska skäl vill ge sina alternativ en kraftig profilering. Det kan emellertid också vara pedagogiskt att vara realistisk. Jag tycker själv mycket talar för att det bästa vi kan hoppas på och verka för är en utveckling som ligger närmare alternativ III än huvudalternativet men som fortfarande karakteriseras av en relativt hög tillväxt av industriinvesteringarna.

Hur stor lönsamhet?

För att åstadkomma en snabb kapacitetsutbyggnad i ett näringsliv byggt på privatägande och decentraliserat be-

slutsfattande krävs en tillräckligt hög lönsamhet. Detta är en sanning som betonats från många håll i den svenska debatten under senare år och som också utgör ett ledmotiv för LU:s diskussion om den finansiella utvecklingen.

Vad innebär då "tillräckligt hög lönsamhet"? Vad menas med "tillräcklig" och hur mäter man "lönsamhet"?

Om jag fattar LU:s framställning rätt är i själva verket hela den finansiella kalkylen framräknad bakifrån med en viss önskad räntabilitet för industrin 1983 som utgångspunkt. Denna räntabilitetsnivå antas inte endast ge tillräckliga investeringsincitament, utan även möjliggöra en återgång till en relativt hög självfinansieringsgrad (ca 75%). Från antagandet om en räntabilitet på eget kapital efter skatt 1983 av 4,7% följer via framräknade bruttovinster och kapitalandelar, det utrymme för löneökningar som är förenligt med antagandena om exportprisutvecklingen.

Tyvärr ges inte någon mer preciserad motivering för valet av lönsamhetsmål. Även ifråga om bestämningen av lönsamhetsmått kvarstår för mej en del frågetecken och oklarheter efter läsning av utredningens kapitel 10. Delvis sammanhänger detta säkert med det förhållandet att en närmare redovisning av underlaget för de finansiella kalkylerna icke ges i utredningen.

Av stort intresse är frågan om vilka utgångspunkter man kan ha för att söka bestämma hur hög lönsamhet, hur stora vinster och hur hög soliditet som "behövs".

Det är i detta sammanhang vanligt att hänvisa till historiska sifferserier för faktiskt observerad räntabilitet, framräknade med utgångspunkt från kapitalstockar, värderade i termer av fysisk produktionskapacitet. Att härifrån dra slutsatser om framtida avkastningskrav är förrädiskt av flera skäl.

För det första finns det en betydande grad av mättekniskt godtycke i beräkningar av detta slag. Genom bl a olika val av avskrivningsantaganden kan man antingen belägga den ofta påtalade tendensen till sjunkande lönsamhet under

kvartsseklet 1951-75 - eller motbevisa den. En motsvarande marginal för varierande mätresultat finns för övrigt även när det gäller att fastställa om, och i så fall hur mycket, soliditeten i svenska industriföretag sjunkit under perioden.

För det andra är det en sak att undersöka avkastningen av befintlig fysisk produktionskapacitet och en delvis helt annan att uttala sig om räntabiliteten av den subjektivt värderade förmögenhet denna kapacitet representerar. Sambandet mellan historiska räntabilitetsberäkningar och de lönsamhetsförväntningar som antas delvis styra investeringsverksamheten är därför långsiktigt och indirekt.

För det tredje är det vi mäter genomsnittlig räntabilitet, medan det vi primärt är intresserade av är avkastningskraven för de nya investeringarna. Detta är särskilt viktigt att understryka i dagens situation, då vi förutser att nyinvesteringsbehoven inom näringslivet kommer att vara koncentrerade till ett fåtal branscher.

Alla försök till normativa slutsatser angående nödvändiga lönsamhetsnivåer utifrån gängse räntabilitetsmätningar måste därför tas med en stor nypa salt. Sambanden är inte tillräckligt klara och entydiga för att övertyga arbetstagarna om att lönekraven måste anpassas för att ge utrymme åt en viss bestämd lönsamhetsnivå.

I stället för att leta bakåt i tiden efter utgångspunkter för en lönsamhetsbedömning kan man studera placeringsalternativen i omvärlden. Det hävdas exempelvis ofta att de långsiktiga avkastningskraven i svensk industri inte för någon längre tid kan avvika från gällande förräntningsnivåer i utlandet. Att egenkapitalets förräntning efter skatt under decenniet fram till 1975 i stort sett låg i nivå med förräntningen i utlandet berodde enligt en sådan tolkning på inflationens inverkan och en fortgående sänkning av den effektiva företagsbeskattningen. Det föreligger emellertid knappast ännu någon övertygande empirisk bevisning för att denna hypotes är riktig, dvs för att utlandsinvesteringar utgör det

dominerande och utslagsgivande jämförelsealternativet för potentiella investerare.

LU skiljer sig inte från flertalet andra utredningar och ekonomrapporter när man nöjer sig med att genom numeriska antaganden målsätta lönsamhetsnivå och självförsörjningsgrad utan att närmare diskutera vad som är en tillräcklig lönsamhet och varför en hög självförsörjning är nödvändig. Den knapphändiga framställningen på denna punkt är inte desto mindre beklaglig. Om man vill skapa förståelse för behovet av en kraftig vinståterhämtning under de närmaste åren torde det krävas att argumenten kan underbyggas av en mera fördjupad analys av de strategiska samband som berörs.

Scenarioskrivning eller problemanalys?

Långtidsutredningarnas arbete kan sägas mynna ut i påståenden av typen: Om följande villkor uppfylls så kan en ekonomisk utveckling av viss önskad typ realiseras. Det är begripligt om det utomordentligt stora arbetet med material-sammanställning och konsistensprövning lämnar relativt lite utrymme åt en

mera ingående analys av de antaganden beräkningarna bygger på respektive av de ekonomisk-politiska problem som framtidsscenarioet aktualiserar. Det är emellertid beklagligt om detta i sin tur innebär en risk för att det omfattande beräkningsarbetet kommer att utnyttjas mer i den politiska retoriken än för en fördjupning av den ekonomiska analysen och en vitalisering av den ekonomiska debatten.

Enligt min mening borde man i långtidsutredningarna ägna mindre tid åt att genomföra alltmer komplicerade räkneexempel med allt tätare återkommande uppdateringar. Istället borde man ägna sig mer åt en kartläggning och fördjupad analys av de faktorer som är av mest strategisk betydelse för den framtida utvecklingen på lång och medellång sikt.

Docent *Bengt-Christer Ysander*
Industriens Utredningsinstitut

Referenser

SOU [1978: 78], *Långtidsutredningen 1978*, Liber Forlag, Stockholm.